

Zwoliński, Krzysztof

Stacja Naukowa w Pruszkowie

Rocznik Mazowiecki 20, 192-197

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Zwoliński

Stacja Naukowa w Pruszkowie

Wprowadzenie

W 1967 r. z inicjatywy działaczy kulturalno-oświatowych, społecznych i samorządowych w Pruszkowie zorganizowane zostało Towarzystwo Miłośników m. Pruszkowa. Wśród grona jego założycieli byli: mgr inż. Janusz Grunwald, Leon Józwiak, Zbigniew Muraszew, Władysław Narowski, inż. Polubiec, Jan Sadowski, Jerzy Wierchowski. Prezesem Towarzystwa został wybrany inż. Polubiec. Z jego inspiracji Towarzystwo zaczęło wydawać swoje pismo w formie jednodniówki.

W 1970 r. Towarzystwo Miłośników m. Pruszkowa zmieniło swoją nazwę na Pruszkowskie Towarzystwo Kulturalno-Naukowe. Wnioskodawcą tego był ówczesny przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej w Pruszkowie, jednocześnie członek Zarządu Towarzystwa, Jerzy Wierchowski. Jemu też wówczas powierzono funkcję prezesa Pruszkowskiego Towarzystwa Kulturalno-Naukowego. Wiceprezesem został wybrany Władysław Narowski, członek Zarządu Mazowieckiego Towarzystwa Kultury. Do zespołu czołowych działaczy PTK-N dołączył wtedy redaktor naczelny „Głosu Mechanika”, Leszek Edward Kożuszko. Siedziba Towarzystwa mieściła się w Spółdzielczym Domu Kultury przy ul. Hubala. W szczytowym okresie swojego rozwoju organizacyjnego, przypadającego na 1980 r. Towarzystwo liczyło 170 członków indywidualnych i 30 zbiorowych.

Po wprowadzeniu zmian statutowych Towarzystwa postanowiono w miejsce wydawanych dotąd sygnalnie jednodniówek wprowadzić na miejscowy rynek prasowy swoje czasopismo zatytułowane „Mówi Pruszków”. Pierwszy numer tego kwartalnika wydany został w sierpniu 1971 r. i ukazywał się do 1976 r. W latach 1977–1979 nowym organem prasowym Towarzystwa był „Rocznik Pruszkowski”. Kolejną zmianę nazwy i cyklu wydawniczego czasopisma Towarzystwa wprowadzono w 1980 r. Ukazał się wtedy zeszyt 1 „Przeglądu Pruszkowskiego”. W skład Kolegium Redakcyjnego wchodził: Janusz Grunwald – przewodniczący, Leszek Kożuszko, Władysław Narowski – sekretarz, Marek Piotrowski, Stanisław Rachocki, Jan Wiśniewski, Maria Wójcik. Z biegiem lat zmieniały się składy osobowe re-

dakcji „Przeglądu Pruszkowskiego”, ale jest wydawany do dziś. Na łamach tych czasopism zamieszczane były opracowania i artykuły traktujące o dziejach miasta, zakładów przemysłowych i ich załóg, uczestnikach walk o wyzwolenie narodo- we i społeczne. Pisano o aktualnym stanie miasta i głównych kierunkach rozwo- ju gospodarki, oświaty, kultury, handlu, usług, budownictwa mieszkaniowego, infrastruktury komunalnej.

Powstanie i działalność Stacji Naukowej

Istotne wydarzenia w dziedzinie życia kulturalno-oświatowego i naukowego w mieście zapisały się w 1974 r. Przy zaangażowaniu i pomocy władz miejskich oraz PTK-N powstały wtedy dwie nowe placówki: Stacja Naukowa Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych oraz Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazo- wieckiego, którego inicjatorem, organizatorem i wieloletnim dyrektorem był ar- cheolog, mgr Stefan Woyda. Otwarcie Muzeum nastąpiło w 1975 r. Tego roku, w wyniku nowego administracyjnego podziału kraju, Jerzy Wierzchowski został skierowany na Urząd Wojewody w Ciechanowie i złożył rezygnację z funkcji pre- zesa PTK-N. Jego następcą został wybrany Władysław Narowski, którego z kolei w 1976 r. zastąpił Janusz Grunwald i sprawował ją przez wiele lat. Kolejnym pre- zesem Towarzystwa był Jan Sadowski. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. prezesem PTK-N jest Irena Horban¹.

Na tym tle przedstawimy szerzej powstanie i działalność Stacji Naukowej MOBN w Pruszkowie, co stanowi zasadniczy temat naszych rozważań.

Wychodząc naprzeciw potrzebom i postulatom społeczeństwa powiatu i miasta Pruszkowa, przy czynnym poparciu miejscowych władz i Pruszkowskiego Towarzy- stwa Kulturalno-Naukowego, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych MTK w War- szawie utworzył w kwietniu 1974 r. Stację Naukową w Pruszkowie. Jej kierownikiem został archeolog mgr Marek Piotrowski² i sprawował tę funkcję do końca 1987 r.

Nowa placówka od początku swojego istnienia utrzymywała ścisłą współpra- cę z władzami miejskimi, a zwłaszcza z PTK-N. Wspólnie wytyczano i realizowa- no plany badań naukowych, studiów regionalnych, seminarium doktorskiego, odczytów i upowszechniania wiedzy o regionie, organizowania sesji popular- nonaukowych, wydawnictw. Na sesjach popularnonaukowych podejmowane były tematy dotyczące powstania i rozwoju kluczowych zakładów przemysłowych w tym mieście. Zasięgiem swojego działania Stacja w Pruszkowie obejmowała obszar miasta, powiatu i województwa stołecznego. Utrzymywała ścisłą współ- pracę z zakładami przemysłowymi.

Już w 1967 r., a więc u zarania swojego istnienia, Towarzystwo Miłośników m. Pruszkowa we współdziałaniu z MOBN oraz Stacją Naukową w Żyrardowie pod- jęło zadanie opracowania historii Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego

¹ *Recepta na powodzenie. Wywiad z prezesem PTK-N J. Grunwaldem, „Przegląd Pruszkowski”, 1980 z. 1, s. 22-26; W. Narowski, Wizyta w Stawiskach, ibidem, s. 42-45; Od redakcji, ibidem, s. 1; Relacja E. Kożuszko spisana przez autora w 2008 r.*

² *Informator nauki polskiej 1975 r., s. 323; MOBN w latach 1973-1977, w: Zbiory K. Brauna.*

w Pruszkowie. Zleceniodawcą były same Zakłady Naprawcze. W 1969 r. pod firmą MOBN i Stacji Naukowej w Żyrardowie wyszła książka autorstwa L. Hassa i M. Lecha *Dzieje Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego w Pruszkowie*. Redaktorem wydania był S. Kalabiński. Było to pierwsze opracowanie z serii historii kłuczowych zakładów tzw. linii przemysłowej na Mazowszu³.

Staraniem Mazowieckiego Towarzystwa Kultury we współpracy z Towarzystwami Regionalnymi organizowane były regionalne sejmiki kultury. Miały one charakter instruktażu, wymiany myśli i doświadczeń w programowaniu działalności kulturalnej, podejmowania wspólnych zadań. W Pruszkowie taki sejmik dla podregionu warszawskiego odbył się w 1975 r. Jego wiodącą tematyką była współpraca obszarów podstołecznych z Warszawą⁴.

Stacja Naukowa MOBN w Pruszkowie nakreśliła sobie szeroki program działania, uwzględniając stałe i doraźne formy pracy. Do podstawowych form należały: działalność naukowa, dydaktyczno-popularyzatorska, informacyjno-dokumentacyjna i wydawnicza. Działalność informacyjno-dokumentacyjna obejmowała: gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie materiałów dotyczących wszelkich zabytków ruchomych i nieruchomych; opracowywanie kartotek bibliograficznych prac dotyczących poszczególnych subregionów Mazowsza; udostępnianie zainteresowanym księgozbioru Stacji; dokumentowanie zabytków dla potrzeb wojewódzkich konserwatorów, gromadzenie dokumentacji fotograficznej regionu, materiałów historycznych.

W ramach działalności dydaktyczno-popularyzatorskiej organizowane były sesje popularnonaukowe, odczyty z dziedziny historii i problematyki współczesnej, kulturoznawstwa, wiedzy o regionie, zebrania naukowe dla miejscowych działaczy oświaty i kultury, udzielanie konsultacji i porad merytorycznych badaczom regionu⁵.

Do stałych form należało prowadzenie seminarium doktorskiego z ekonomii, zorganizowanego już w 1975 r. Kierował nim prof. dr hab. Stanisław Berezowski – wiceprzewodniczący Rady Naukowej MOBN. W ramach tego seminarium podjęto badania nad współczesnymi problemami ekonomicznymi powiatu i miasta Pruszkowa. Nawiązano współpracę z Urzędem Konserwatora Zabytków odnośnie ochrony relikwów przeszłości: pomników przyrody i zabudowy wiejskiej⁶. W 1976 r. został zmieniony profil seminarium doktorskiego z ekonomii na ekonomikę przemysłu z socjologią. Prowadził je prof. dr hab. Tadeusz Kierczyński z SGPiS. W zajęciach seminaryjnych uczestniczyło początkowo 20 osób. Z biegiem lat liczba uczestników malała. Seminarium prowadzone było do 1986 r. Wypromowano kilku doktorów⁷.

W porównaniu z innymi Stacja Naukowa w Pruszkowie miała liczną obsadę kadrową. W 1977 r. zatrudnionych było pięć osób – kierownik i 4 asystentów⁸.

³ Sprawozdanie z działalności MOBN za okres 26 X 1967 – 31 XII 1968, Warszawa 1969, s. 20-21.

⁴ Komisje MTK i Towarzystwa Regionalne, Warszawa, listopad 1976, oprac. MTK, w: Zbiory K. Brauna.
⁵ MOBN MTK w latach 1967–1980, ibidem.

⁶ Działalność MOBN w latach 1967–1974, ibidem.

⁷ Sprawozdanie MOBN za 1983 rok, ibidem; Relacja M. Piotrowskiego spisana przez autora w 2008 r.

⁸ MOBN w latach 1973–1977, w: Zbiory K. Brauna

Utrudnieniem były ciasne pomieszczenia Stacji⁹, zwłaszcza że systematycznie powiększane były zasoby biblioteki. Księgozbiór biblioteki w 1978 r. liczył 1694 wol., w 1982 – 2227 wol.¹⁰, w 1983 – 2240 wol.¹¹, w 1985 – 2260 wol.¹².

Losy siedziby Stacji Naukowej w Pruszkowie były dosyć złożone. Z chwilą jej powstania w kwietniu 1974 r. dzieliła lokal z PTK-N w dawnej wozowni przy obecnym pl. Jana Pawła II (obecnie mieści się tu muzeum). W 1975 r. Stacja przeniosła się gościnnie do budynku Szkoły Podstawowej nr 1, a w listopadzie tego roku do pomieszczeń miejskiego Ośrodka Propagandy Partyjnej PZPR przy ul. B. Prusa 27. W 1976 r. Stacja otrzymała do użytku i zagospodarowania lokal po sklepie przy ul. Berenta 12. Do kolejnej przeprowadzki doszło w 1980 r., kiedy otrzymano od Wojewódzkiej Spółdzielni Spożywców „Społem” pawilon po kawiarni „Sokół” przy Al. Niepodległości 18. Poddano go remontowi i zagospodarowaniu. Już w 1984 r. ujawniły się usterki prac remontowych i trzeba było je usuwać, trwało to do 1987 r.¹³

Uzyskanie przez Stację w maju 1980 r. własnej siedziby pozwoliło jej rozszerzyć bazę naukową przez utworzenie pracowni dokumentacji fotograficznej. Przy udziale PTK-N kontynuowane były na terenie miasta badania socjologiczne pn. „Uczestnictwo mieszkańców miasta w kulturze”¹⁴ oraz „Postawy i aspiracje kulturalne mieszkańców Pruszkowa”. W latach 1979–1984 prowadzone były badania ankietowe związane z tym tematem.

Stacja Naukowa sprawowała pieczę i świadczyła pomoc merytoryczną działającym w mieście komisjom historycznym weteranów ruchu robotniczego, Federacji Socjalistycznego Związku Młodzieży Polskiej, uczniów szkół średnich¹⁵. We współpracy z Międzyzakładowym Domem Kultury prowadzony był młodzieżowy klub „Forum”, gdzie odbywały się spotkania autorskie, odczyty, dyskusje na tematy wybrane przez uczestników. Organizowane były plenery malarskie, a następnie wystawy z powstałych dzieł¹⁶. Dopełnieniem działalności naukowej Stacji było powszechne udostępnienie zbiorów biblioteki, organizowanie wspólnie z PTK-N odczytów i prelekcji o tematyce historyczno-rocznicowej, społecznej, politycznej, kulturalnej. Udzielano konsultacji i porad merytorycznych osobom parającym się tematyką swojego regionu. Stacja świadczyła doraźną pomoc studentom w zakresie studiów regionalnych.

Plany badawcze i wydawnicze Stacji opracowywane były w porozumieniu z PTK-N, władzami miejskimi i wojewódzkimi Wydziałami Kultury, zainteresowanymi zakładami pracy.

Zadaniem wszystkich Stacji Naukowych MOBN było prowadzenie kartoteki niepublikowanych prac dyplomowych, magisterskich, doktorskich, związanych

⁹ MOBN w latach 1977–1979, *ibidem*.

¹⁰ Sprawozdanie z działalności MOBN MTK w 1982 r., *ibidem*.

¹¹ Sprawozdanie z działalności MOBN MTK za lata 1981–1984, *ibidem*.

¹² Informacja o stanie organizacyjnym i możliwościach działania Stacji Naukowych MOBN. Stan na 1988 r., *ibidem*.

¹³ Relacja M. Piotrowskiego spisana przez autora w 2008 r.

¹⁴ MOBN Informacja o realizacji zadań za 1980 r., w: Zbiory K. Brauna.

¹⁵ Plan pracy MOBN na lata 1979/1980, *ibidem*.

¹⁶ Sprawozdanie MOBN za lata 1973–1976, *ibidem*.

tematycznie z danym terenem, a także biogramów ludzi zasłużonych dla Mazowsza¹⁷. Do zadań długofalowych w pracach Stacji należały badania wykopaliskowe, prowadzone na dziedzińcu zamku w Szreńsku, Ciechanowie i Ostrołęce, badania ratownicze i nadzór archeologiczny na budowie Trasy Toruńskiej, badania archeologiczne nad osadnictwem średniowiecznym w dolinie Narwi, badania powierzchniowe w ramach akcji pn. „Archeologiczne zdjęcia Polski”. Bezpośredni udział w prowadzeniu tych badań brali pracownicy Stacji mgr Marek Piotrowski i Marian Majka. Podobnie traktowane były badania nad kształtowaniem się klasy robotniczej Pruszkowa i Żyrardowa oraz badania nad kulturą robotniczą¹⁸. W 1982 r. opracowane zostały wyniki badań socjologicznych przeprowadzonych w latach 1981–1982 przez mgr K. Wierzbicką w zakresie aktywności kulturalnej robotników dużych zakładów przemysłowych Pruszkowa. W tym okresie współpracownik Stacji B. Mielcarek przygotował bibliografię Pruszkowa¹⁹.

Pracownicy Stacji uczestniczyli w badaniach etnograficznych na terenie województwa stołecznego. Stałą formą współpracy Stacji z PTK-N było współredagowanie czasopisma „Mówi Pruszków” przez zamieszczanie w nim wyników swoich badań naukowych, a kierownik Stacji, M. Piotrowski, wchodził w skład Kolegium Redakcyjnego pisma²⁰.

Poczesne miejsce wśród długofalowych zadań realizowanych przez Stację stanowiło organizowanie sesji popularnonaukowych w porozumieniu i współpracy z licznymi partnerami, szczególnie z PTK-N. W 1977 r. odbyła się sesja popularno-naukowa nt. „Pruszków wczoraj – dziś – jutro”²¹. W grudniu 1979 r. na sesji naukowej nt. „60-lecia Zakładów Przemysłowych 1 Maja” wygłoszono 6 referatów, których wysłuchało ponad 100 uczestników²². We wrześniu 1980 r. odbyła się sesja popularnonaukowa, związana z 90. rocznicą powstania Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego w Pruszkowie²³. „Pruszków na tle aglomeracji warszawskiej” to temat sesji popularnonaukowej, zorganizowanej w 1986 r. wspólnie z PTK-N, Komisją Socjologiczną MOBN i KPZK PAN²⁴.

Pokłosiem odbywanych sesji naukowych – choć nie tylko – były ukazujące się wydawnictwa. W 1978 r. wydana została jako praca zbiorowa *Monografia Pruszkowa* pod redakcją H. Żarnowskiej, a w 1984 r. praca zbiorowa *Dzieje Pruszkowa*. W 1979 r. wyszła praca W. Koneckiego *Zarys dziejów Pruszkowskich Ołówków (1889–1979)* pod redakcją Z. Pustuły. W 1982 r. wydano książkę L. Hassa *Dzieje Fabryki Obrabiarek*. Zbiorowym wysiłkiem opracowano i wydano *Dzieje ruchu młodzieżowego w Pruszkowie i okolicach*. Powstały jeszcze i inne publikacje. Józef Matusiak wspólnie z PTK-N realizował zadania o patronach ulic Pruszkowa. Marek Pio-

¹⁷ Sprawozdanie z działalności MOBN za 1983 r.; Sprawozdanie z działalności MOBN MTK za lata 1981–1984, w: Zbiory K. Brauna.

¹⁸ MOBN, 1980 r.; Główne kierunki działania MOBN w latach 1981–1983, *ibidem*.

¹⁹ Sprawozdanie z działalności MOBN MTK w 1982 r., *ibidem*.

²⁰ Sprawozdanie z działalności MOBN MTK w roku 1972, *ibidem*.

²¹ *ibidem*.

²² Sprawozdanie z działalności MOBN w 1979 r., *ibidem*.

²³ Sprawozdanie i plan pracy MOBN na rok 1980, *ibidem*.

²⁴ Informacja o stanie organizacyjnym i możliwościach działania Stacji Naukowych MOBN – 1988 r., *ibidem*.

trowski prowadził dokumentację zabytków archeologicznych Puszczy Kampińskiej i sporządzał ich kartotekę. W monografii *Dzieje Grodziska Mazowieckiego* zamieścił artykuł pt. *Grodzisk Mazowiecki i okolice w pradziejach*.

Mimo aktywnych i różnorodnych działań PTK-N i Stacji Naukowej nie udało się w Pruszkowie, który w znacznym stopniu spełniał rolę sypialni dla Warszawy, pozyskać liczniejszego zespołu społeczników zainteresowanych prowadzeniem własnych badań naukowych. Po kilkuletnim zrywie wygasło szersze zainteresowanie kandydatów naborem na seminarium doktorskie, które przetrwało do 1984 r. Szeroką akceptację społeczeństwa zyskało udostępnianie księgozbioru naukowego biblioteki Stacji, organizowanie okolicznościowych sesji popularnonaukowych, odczytów, spotkań rocznicowych.

W związku z tym w 1988 r. władze MOBN MTK postanowiły przekształcić Stację Naukową w Pruszkowie w swoje zaplecze techniczne. Posiadała już ona pracownię fotograficzną, a miała otrzymać powielacz, mikrofilmy, stoły kreślarskie, sprzęt do badań archeologicznych itp. rzeczy. Planowano też umieścić tam archiwum MOBN MTK i ośrodek dokumentacji sztuki ludowej Mazowsza dla potrzeb fundowanej przez MTK nagrody im. Oskara Kolberga. W dalszym ciągu miał być uzupełniany księgozbiór biblioteki, ukierunkowany na ekonomikę przemysłu, historię, archeologię i etnografię Mazowsza²⁵. Nakreślony program nie został jednak zrealizowany. Nałożyło się na to wiele przyczyn z transformacją ustrojową Polski włącznie i ta właśnie przyczyna chyba była najważniejsza.

W końcu 1987 r. odszedł z pracy kierownik Stacji, M. Piotrowski, co zachwiało ciągłością w jej działalności. W 1989 lub 1990 r. spadło na Stację nieszczęście losowe, jej siedzibę strawił pożar, po którym już się nie podźwignęła²⁶.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Relacja M. Piotrowskiego spisana przez autora w 2008 r.